
Lucy Hughes-Hallett

Mussolini és a fasizmus felemelkedése

Antonio Scurati: *M: Son of the Century (M: Az évszázad fia, Fourth Estate, 2021, 752 oldal, Anne Milano Appel fordítása)* című művének recenziója

Hogyan lett egy kétes hírű folyóirat szerkesztője bálvánnyá, majd pedig botránnyá, hogy aztán tekintélyét helyrebillentve újabb 15 évig kormányozzon?

Cannes, 1920. Quinto Navarrát, az olasz külügyminiszter titkárát felkeresi valaki, aki Óexcellenciájától szeretne időpontot kérni. Egy újságíró. Nem tűnik jelentős embernek. Navarra elkéri a névjegykártyáját. Benito Mussolininek hívják.

Róma, 1923. Navarra most Mussolini inasa. Az utóbbi tényleg nagyon jelentős alakká vált. Ő a miniszterelnök. Még ennél is több – így dicsekszik Navarrának –, hódolat tárgya, bálvány. „Ha egész nap aludnék, az olaszok akkor sem kívánnának többet. Elég nekik annyit tudni, hogy létezem.”

Róma, 1924. június 15. Öt nappal korábban elrabolták Giacomo Matteottit, aki Mussolini leghangosabb bírálója volt a képviselőházban; mindez fényes nappal történt, miközben Róma belvárosában sétált. A járdán játszó kisfiúk látták, amint négy férfi megtámadta és bevonszolta egy autóba Matteottit, aki próbált ellenállni és kiáltozott. Megcsonkított holttestét még két hónapig nem találták meg, de általános vélekedés szerint a miniszterelnök parancsára gyilkolták meg. A bűntényt egyetlen próbálták eltusolni. Valószínűleg Mussolini bukását fogja okozni. Rendszerének támogatói fogyóban vannak.

Navarra most ura hivatalának előszobájában van, a szobát nagyképűen „A Győzelmek Termének” nevezik. Sürgöny érkezik. Navarra kopog és belép. Meglátja Mussolinit trónszerű székeben „tágra nyílt szemekkel, ... kopasz koponyáját hol jobb-, hol baloldalt az aranyozott

oszlopokba ütügetve, akárcsak egy rozsdás metronómot, amely feltartóztathatatlanul verte az ütemet az idők végezetéig.”

Hogyan történt mindez? Hogyan lesz egy kétes hírű folyóirat szerkesztője bálvánnyá, majd pedig botránnyá, hogy aztán tekintélyét helyrebillentve újabb 15 évig kormányozzon? A fasizmus első öt évéről szóló élénk beszámolóban, amelyet Anne Milano Appel fordított angolra, Antonio Scurati kimerítő részletességgel és sokféle nézőpontból válaszolja meg ezt a kérdést, hétről hétre, néha akár napról napra vezetve végig az olvasót a történeten.

Tudjuk, hogy az első világháború Európa után romokban hevert, és hogy utóhatásaként a harcoló nemzetek széttöredezett talaján különféle furcsa és mérgező politikai gyümölcsök teremtek, de ritkán sikerül ilyen teljes képet adni e rezsimek bármelyikének kialakulásáról. Scurati panoptikus és többszólamú könyve bemutatja a rettegek és a rettegettek tapasztalatait, mind a forradalmárok, mind a reakciók szövegeit (illetve azokét, akik mint Mussolini, a két álláspont között ingadoztak).

Scurati levelekből és újságokból, politikai beszédekből, bírósági eljárásokból és emlékiratokból, valamint a titkosrendőrség által lehallgatott telefonbeszélgetésekből merít. Forrásait szó szerint és hosszan idézi, vagy jól illeszkedő narratívába szövi, olyan nyelven, amely jól idézi az érintetteket. Scurati könyve igen hosszú: rövid részletek sokaságából áll össze, amelyek együttesen egy óriási mozaikot tesznek ki.

Visszas módon, a könyv regény formában íródott, bár pontosabb lenne történetírásnak nevezni némi szabadossággal. Scurati nagyon hűségesen ragaszkodik forrásaihoz, de időnként teret enged szépírói vénájának. Például nem tételezem fel, hogy bármiféle tárgyi bizonyíték lenne annak az ásóvarangynak a létezésére, amelyet annak a teherautónak a kerekei zúztak péppé, amelyen egy csapat részeg milicista – squadrista – utazott, akik egy szocialista parasztot mentek meggyilkolni. Azt sem képzelem, hogy Scurati biztosat tud a „finomszemcsés áttetsző” kínai porceláncsészéről, amelyből Mussolini szeretője, Margherita Sarfatti *tisane* (vadkömény, hibiszkusz és valeriana)

teát kortyolgatott azon az éjszakán, amikor a milánói Diana Színházban bomba robbant, hász embert megölt, és még további nyolcvanat megsebesített. De ezek csak hozzáadnak a történehez. Scurati szinte minden elbeszélésben átfogalmazza a történelmi forrásokat, nem pedig kitalálja a dolgokat.

Scurati könyve bizonytalan fogadtatásban részesült Olaszországban. Egyrészt elnyerte a rangos Strega-díjat, és a bestseller-listák élére került. Másrészről néhány olasz újságíró megkérdőjelezte az erkölcsiséget egy olyan regény írása esetében, amely arra indíthatja az olvasót, hogy együttérzéssel és megértéssel forduljon egy hatalomra törő diktátor felé. Nem osztom ezeknek a kritikusoknak a gondolatait. Szükségünk van írókra, akár regényírókra, akár történészekre, akik segítségével beleláthatunk azok fejébe, akik létrehozták a fasizmust vagy behódoltak neki, és felvértezhetnek bennünket az ilyen politikai bűnözők visszatérése ellen. Ezért írtam meg Gabriele d'Annunzio-ról, a pompás protofasiszta költőről szóló életrajzomat, akinek fiumei rezsimje mintául szolgált ahhoz, ami Rómában hamarosan bekövetkezett.

Scurati esetében egyébként ezeknek a kritikusoknak nincs mitől félniük. *M: Az évszázad fia* nem igazolja vagy dicsőíti Mussolinit. Ez a könyv nem abban tér el a hagyományos elbeszéléstől, hogy felmagasztalja őt, hanem inkább annak sugallásában, hogy az 1920-as évek elején az ellenfelei – a kommunisták és a szocialisták – közti aktivisták éppolyan erőszakosak voltak, mint azok, akik végül beálltak a feketeingesek soraiba.

Utólag visszagondolva, mivel a baloldaliakat annyira kíméletlenül elnyomták a fasizmus alatt, könnyű őket úgy látni, mint emelkedett lelkületű mártírokat, akiket a szenvedés dicsőítette körül. Scurati emlékeztet bennünket arra, hogy ők is milyen kegyetlenek tudtak lenni. Vidéken felgyújtották a termést és a csűröket, leölték az állatokat, és megkínózták a parasztembereket. Az általuk elfoglalt gyárakban fegyverraktárakat rendeztek be, készen állva egy véres forradalomra.

Itt még az 1924-es meggyilkolása után szent áldozatként mitizált Matteottit is csak emberként látta – okosnak, határozottnak és

lélegzetelállítóan bátornak, igen, de ugyanakkor harcossnak is, aki azt mondta támogatóinak: „Adjátok el a gabonát és vegyetek rajta revolvert!”

Scurati élvezettel ír. Stílusa olyan emberről árulkodik, aki nem ismeri a „kevesebb több” mondást. Prózája ugyanolyan bőbeszédű és részletekbe menő, mint írásának tárgya. Halmazza a rengeteg melléknevet, határozószót és a hihetetlen hosszúságú mondatokat. Háromszor ismétli el ugyanazt apróbb eltérésekkel. Úgy tűnik, mintha kutatásai eltelítették volna elméjét d'Annunzio cirkalmas nyelvi fordulataival, Mussolini szónoki mennydörgésével és a kommunista retorika szenvedélyességével.

Milano Appel angol fordítása könnyen megküzd a nehézségekkel: úgy sejtem, hogy ott közelít legjobban az eredetihez, ahol néha a jelentés a túlfűtött szóözön kódéba veszik. Nincs ellenemre, hogy Scurati bevezet minket a fasizmus kollektív tudatába, hogy bemutassa azt. Mindenesetre, ha az olvasó az ironia mentőöve nélkül merül alá benne, valószínűleg levegőért fog kapkodni. A mű nyelve hatásadász, dagályos, fászszerűen észszerűtlen. Egy kis savanykás bor segített volna, hogy emészthetőbb legyen.

Ahogy Scuratit nem jellemzi, hogy túl sok mindent találna ki, egyéb regényírói eszközöket sem vet be. Nem válogat az események között, hogy gördülékenyebbé tegye mesélőnivalóját. Olvasóit nem viszi közelebb főhőiséhez: a Duce nincs jelen a narratíva nagy részében. Nem mint ha Scurati nem tudna megidézni egy karaktert. Itt van Italo Balbo, a ferrarai fasiszták vezére: „*Ott sétál lassan, vigyorogva, nyurga testű, haja göndör, botrányosan hosszú, és hátrafésűli, hogy többnek tűnjön... Ha valamelyik ügyetlen csodálója Balbo útjába kerül, rögtön utat tör magának néhány dühös botütéssel. Majd barátságosan, továbbra is jókedvűen folytatja útját, rá se hederítve a furkósbottal leütött emberre.*”

Scurati Mussolini-ábrázolása viszonylag jellegtelen.

Ez egy mozgalom története, nem pedig egy emberé: nem Mussolini születésével kezdődik, hanem a fasizmuséval. Scuratit nem érdekli

pszichológiai fejlődése vagy politikai krédójának alakulása. Mussolini háttértörténete egyetlen bevezetésbe van sűrítve, és már csaknem a könyv felénél járunk, amikor találkozzunk vele.

A rezzenéstelen arcú, társaságban ügyetlen jövőbeli bálvány úgy halad végig saját történetén, mintha már eleve bábja lenne önmagának. Amikor felfelé ívelt pályája, akkor sem cselekedett. Mintha csak rosszindulatú verziója lenne Tolsztoj Kutuzovjának – az utóbbi úgy verte meg Napóleont, hogy semmit sem tett, nem válaszolt a provokációra és állandóan visszavonult – Mussolini is kívárta az idejét, elismerve a gáztetteket, amelyeknek nem ő volt az elkövetője, és várt szenvtelenül, míg vetélytársai kivéreztek.

Ha viszont odavág, akkor kiüti ellenfelét. Scurati hat hónappal a Matteotti meggyilkolása utáni időszakkal fejezi be ezt a kötetet (több is tervbe van véve). Mussolini, az emberi metronóm, akit inasa azon ért, hogy épp saját fejét próbálta szétverni önutálat teli dührohamában, összeszedte magát. 1925 januárjában újra magához ragadja a hatalmat egy beszéddel, amely dacos öndicsérettel zárul: *Én és csakis én vállalom magamra politikai, erkölcsi és történelmi felelősséget mindenért, ami történt... Ha a faszizmus bűnözők bandája, akkor én vagyok ennek a bűnbandának a vezetője!* Ez valótlan állítás. Mint ahogy Scurati beszámolója is megerősíti, nem Mussolini tekinthető a faszizmus életre hívójának. Ő maga egyedül nem tett semmit. Inkább d'Annunziótól leste el, akit a szocialista Angelo Tasca úgy írt le, mint „a történelem mindenkor legnagyobb plagizálásának” áldozatát.

Mussolini látta, hogy az elégedetlen militaristák sokan vannak, de szervezetlenek; kakukk módjára kilökte vezetőjüket a helyéről, és átvette irányításukat. Opportunista volt, aki meglátta lehetőségeit abban, hogy meglovagolja a világháború utáni Olaszországot elborító erőszakhullámot. Ez a könyv méltó módon lendületes beszámoló erről a vészterhes hatalomátvételtől.

(*New Statesman*)

William J. Broad

Új módszerekkel fedik fel a zárt levelek évszázados titkait

A Massachusettsi Műszaki Egyetem (Massachusetts Institute of Technology, MIT) kutatói egy olyan virtuálisvalóság-technikát terveztek, amelynek segítségével el tudják olvasni azokat a régi leveleket, amelyeket nem borítékban küldtek, hanem magán a levélpapíron, miután bonyolult módon összehajtogatták azt.

1587-ben Stuart Mária, Skócia királynője – mindössze néhány órával lefejezése előtt – levelet küldött sógorának, III. Henrik francia királynak. Levelét azonban nemcsak aláírta és elküldte. Előtte többszörösen összehajtogatta a papírt, egy darabot kivágott belőle, és azt szabadon hagyta. Ezt a papírcsikot arra használta, hogy záró öltésekkel szorosan összefűzze a levelet.

A lepecsételt borítékok kora előtt ez a levélzárásnak nevezett technika épp olyan fontos volt a kíváncsiskodók elriasztására, mint manapság a titkosítás e-mailes postafiókunk számára. Bár az 1830-as években a tömegesen gyártott borítékok megérkezésével ez a „művészet” elvesztette jelentőségét, újban ismét felkeltette a tudósok figyelmét. Ugyanakkor a következő problémával álltak szemben: Hogyan lehet megtudni, miről szóltak az ilyen zárt levelek, anélkül, hogy végleg tönkretennék a történelem felbecsülhetetlen darabjait?

2021 márciusában a Massachusettsi Műszaki Egyetem tizenegy kutatóból és tudósból álló csapata nyilvánosságra hozta virtuálisvalóság-fejlesztését, amelynek segítségével anélkül végezhetik el ezt a kényes feladatot, hogy darabokra szaggatnák a történelmi iratokat. A *Nature Communications* című folyóiratban a munkacsoport beszámol arról, hogy virtuálisan négy, 1680 és 1706 közt írott, kézbesítetlen levelet bontottak ki. A küldemények Hágában, egy fa postaládában kötöttek ki. A Brienne Gyűjteményként ismert doboz 3148 darabból áll, köztük 577 levéllel, amelyet soha nem bontottak fel.